

ÇAĞDAŞ ÖZBEK ŞAİRİ TAHİR KAHHAR SANATININ ÖZELLİKLERİ

Terane HEŞİMOVA*

Öz

“Özbek şairi Tahir Kahhar sanatının sanatsal özellikleri” makalesinde çağdaş dönemde Türk dünyasının ünlü ismi, bilim insanı, çevirmen, Özbek şairi Tahir Kahhar sanatının sanatsal özellikleri, Azerbaycan edebiyatından yaptığı çeviriler araştırma objesinde dönüşmüştür. Araştırma sonucu genel olarak şairin sanatı ve faaliyeti Türk dünyasına eşsiz hizmetleri açısından değerlendirilir. Belli olur ki, Özbek halkının özgür bilinçli şairi, ulusal geleneklere sadık kalmış, Özbek ulusal şiir geleneklerini konu, biçim ve içerik bakımından koruyarak gelecek kuşaklara aktarmıştır. Yazar ayrıca, Azerbaycan dilinden çevirilerin seçiminde ulusal meselelere de değinmiş, bununla da sanatsal ilişkilere yeni mazmun aşlamıştır. Makalenin kaleme alınmasında çoğunlukla şairin sanatı hakkında belgeler şairin kişisel arşivinden alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Özbek, Azerbaycan, Çağdaş, Sanatsal, Şiir, Ulusal, Bağımsız

ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ОСОБЕННОСТИ РАБОТЫ УЗБЕКСКОГО ПОЭТА ТАХИРА КАХХАРА

Резюме

В статье “Художественные особенности работы узбекского поэта Тахира Каххара” изучаются художественные особенности творчества современного узбекского поэта Тахира Каххара, его переводы из азербайджанской поэзии. Поэт со свободным мышлением узбекского народа в своем творчестве всегда оставался верным национальным традициям, сохранил традиции с точки зрения узбекской национальной поэзии мотивы и содержания, стиля и формы. Автор также использовал

---

* Doç. Dr., Azerbaycan Millî İlimler Akademisi, Z. M. Bünyadov adına Doğubilimcilik Enstitüsü, Merkezi Asya Halkları Bölümü, ORCID: 0000-0002-1417-8497

e-posta: tarana_nur@yahoo.com.tr

Geliş / Received: 31 Ekim / October 2019

Kabul / Accepted: 9 Ocak / January 2021

национальные темы при выборе произведений, переведенных с азербайджанского языка. При написании статьи были взяты материалы также из личного архива поэта.

Ключевые слова; Узбекский, азербайджанский, современный, литературный, поэтический, национальный, независимый

ARTISTIC FEATURES OF UZBEK POET TAHİR GAHHAR'S WORKS

Abstract

The article "The artistic features of the uzbek poet Tahir Gahhar's works" examines the artistic features, translations from Azerbaijani poetry of modern uzbek poet Tahir Gahhar's works. Throughout his activity, the free thinking poet of the uzbek people remained loyal to national traditions, preserved the traditions of uzbek national poetry in terms of subject and content, style and form. The author also appealed to the national subjects in the selection of translations from Azerbaijani. The materials from the poet's personal archive were included to the article too

Keywords; Uzbek, Azerbaijani, modern, literary, poetry, national, independent

Giriş

Bağımsızlık döneminde Azerbaycan ve Özbekistan arasındaki sanatsal ilişkilerin yeni aşamasında Türk halklarının kültürel entegrasyonunda özel hizmetleri olan, sanatını Türk halklarının ulusal kimlik, özgürlük haklarının savunma ansiklopedisi gibi değerlendirebileceğimiz Özbek şairi Tahir Kahhar'ın sanatı toplumsal ve sanatsal faaliyeti özel değer arz etmektedir.

Tahir Kahhar 1953 yılında Özbekistan Cumhuriyetinin Nemangan ilinin Törekörgan ilçesinde doğmuş, 1975 yılında Daşkent Üniversitesinden mazun olmuştur (Kahhar; 2001). Bilimsel faaliyetinde Özbek ve Türkiye ilişkilerini araştırma objesine dönüştüren Tahir Kahhar doktorasını Türkiye edebiyatı üzerine savunmuştur. 1980 yılında onun ilk kitabı olan "Оқ Ўрик" (Ağ Erik), 1982'de seçkin şiirlerinden oluşmuş «Оқаётган Дарё» (Akan Çay), 1984'de «Осмон Кимники?» (Gökler Kimin?), aynı «Эшик тақиллаётми» (Карі Çalınıyor), 1987'de «Кун Кўзи» (Gün Gözü), 1989'da «Юлдузлар Менинг Боғим» (Yıldızlar Benim Bahçem), 1990'da «Тоғнинг Парвози» (Dağların Pervazı), 1992'de «Оташгуёҳ» kitablari basılmıştır (Kahhar; 2018 s, 2). Tahir Kahhar

1994 yılında “*Ҳар Туркистон Учун*” (Türküstan`ın Özgürlüğü Adına), “*Özbek Çocuk Edebiyatı ve Yayıncılığı*” başlıklı sosyopolitik yazıları ve 1995 yılında Ankara`da basılmış “*Бугунги Ўзбек Шоурлапу*” (Çağdaş Özbek Şairleri) kitabı, 1996 yılında basılmış İsmayıl Akan`ın “*Амур Темур Даври Тапуху*” (Amir Timur`un Devri ve Tarihi), 2000`de “*Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi. Özbek Edebiyatı III (Cilt16)*” (Kahhar; 2001) ve diğer çevirileriyle Türk halklarının dünü, bu günü ve geleceği arasında bağların sağlamlaşmasına, özgürlüğe kavuşmasına, Türk halklarının kaynaşmasına hizmet ediyor.

1. Tahir Kahhar Sanatında İstiklal Düşüncesi

60-80` yıllarda Özbek halkının özgür bilinçli ulusal şairleri selefleri Çolpan ve Aybey`in sanatsal yolunu devam ettirerek milli haklarının şiirde savunan kuvvete dönüştüler. Özbek bilim adamı Prof.Dr Bahtiyar Nazarov yazıyor:- “*Tahir Kahhar edebiyata 80`li yıllardan sonra hakikat ve adalet kaynağından su içen bir dalgayla gelmiş ve sıradaşlarından daha cesaretli, mantıksal duygusuyla seçildi. Tahir Kahhar şiiri konu ne olursa olsun, herşeyden önce cesur fikirler açısından zengindir*” (Nazarov; 2013 s.2). Dönemin öncü şairleri, sanat insanları gibi Tahir Kahhar`da Sovet Sömürgesi altında özgür ruhunu sıkıntıda hisederek şiirinin cesaret diliyle Sovet sömürgesine meydan okudu”. Şair 1984`de 60`lı yılların istiklal düşüncesini 90`lara taşıyarak bağımsızlık devrine ulaştıran “*Bitiktaştaki Yazı*” şiirini kaleme aldı:

*Bahar geçer, geleceğe,
Çiçekler kalır bu dünyada.
Alovu sönmüş ocaklarda
Küller kalır du dünyada.
Hamısına dözmek mümkün,
En kötüsü - bazı ülkelerin
Başkanları köledir, ondan
Kullar kalır bu dünyada (Kahhar; 2018; s.1)*

Şairin bu şiiriyle herhangi bir ekleme yapılmadan, her mısrası atasözü kadar değerli, durumun sonuçlarını kısa tümcelerle ifade ederek insan evladının nefesine, ruhunun tutkusuna kurban gitmesini şiirimselleştirir. Esaretlerin, zulümlerin barışçıl insanların yaşamını işkenceye dönüştürmesi, köleleştirilmesi, vatan sevgisinden uzak olan devlet başkanlarının halkı kendileriyle yanı sıra köleye dönüştürmeleri anlamlı şekilde şiirin ana konusuna dönüştürür.

Tahir Kahhar Sovetler döneminde cesaret dolu fikirlerini şiir diliyle söylemesi niteliğine sahip kalarak, istiklal aşkını, istiklal sevdasını doğanın dilinde ifade ederek bağımsızlığın imgesini oluşturur. Dağın dilinden: "*Lale, hey lalem! Bahar geldi açıldın, yüreğimden sızan kan gibi yere saçıldın!*"(Nazarov; 2013) bahar gelsede özgürlüğüne kavuşamayan halkının kanlı çığlıklarını sembolize eder. Diğer "Dağların Pervazı" menzumesinde Sovetler Birliği'nin olaylarını ormandaki, hayvanlardaki, yaşamdaki olayların diliyle göstermektedir. Menzumeni okuyan okuyucu asanlıkla ormandaki olayların Sovyetler'in yaptıklarına, sömürmesine, takiplerine işaret olduğunu fark eder.

Ulusal haklarını savunmak, istiklal, kelepçeleri sökmek hayellerini üstü kapalı ifade etmekle yanı sıra şairin farklı bir sanat özelliği de dikkat çekiyor. Özbek halkının ulusal şairi diğer halkların dertlerini anlatmakla ulusal dertlerinden bahsediyordu. Daha geçen asrın 20'li yıllarda Özbek şairi Batu (Çolpan'ın öğrencisi,çağdaşı) Bulgaristan'ın yaşamını betimlendererek yazdığı "*Yağının gücü artıb, yağya yağı gerek,* *Ov izleyen yağya başka bir yağı gerek*"(Kaxxar; 1994) mısralarıyla aslında Sovetler'in sömürmesine itiraz ediyordu. 20 yüzyılda yaşamış, Azerbaycan halkının değerli şairleri Bahtiyar Vahabzade "Latin Dili", Halil Rza Ulutürk de "Afrika'nın Sesi", Erkin Vahidov "Kanada Turkumu", Tahir Kahhar ise "Zindanname" şiirinde diğer halkların dertlerini anlatmakla ulusal dertlerini sergileyerek milli kimliğini, ana dilini hedef alan esaret zincirlerine itiraz ediyordu. Örneğin, Tahir Kahhar Çankayşi'lerden zulüm gören Vietnam Başçısı Ho Şi Min'in adına "Zindanname", "Serdabeler" şiirlerinde istiklal duygularını böyle ifade eder:

*Ne yapım, neyim dilsiz,
Gözlerim çekmekte naleler!
Titretir dünyanı feğanım
Sözlerim çekmekte naleler!
Bana zindan zulmeti de
Yalnızlık, gam çok yakın.
Ama umut, durmadan söyler:
"Hürlük" demleri çok yakın (Kahhar;2018, s.1).*

Şiirden görüldüğü gibi, şairin kalbi sıkıntıda, endişe ve gam içinde. Kocaman dertleri, kaygı ve kederi ruhunu, vücutunu paramparça eder, kalbinin sesi dünyaya ulaşmakta, fakat esaretlerin sona ereceğine, özgürlüğün yakında olduğuna inanıyor şair. "Serdabeler" şiirinde Tahir Kahhar esarete olan Türk halklarının savaş alanlarına gireceğine, köleliğin sona ereceğine inanıyor:

*Feryatımız zulmet içinde
Yanmaktadır meşale gibi
Sesledik biz intigama
Yanıgtır bu feryatımız! (Şerif;2013, s.1)*

Tahir Kahhar sanatında istiklal, özgürlük ruhlu şiirlerin sayısı çok olmakla yanı sıra özel ifade tarzı vardır. “Beş Yıl”, “Altbaşlıklı Şiirler”, “Bu Dünyada”, “Pişman” gibi yüksek sanatkarlıkla kaleme alınmış şiirlerinde şair halkın özgürlüğünü istemesini, özgürlüğün ulusun tüm sorunları için çare olabileceği gerçeğini betimler. “Ulusal kimliğini idrak eden insanların ikbalı güneş gibi parlar” felsefesi Tahir Kahhar`ın özgürlük konulu şiirlerinin başlıca gayesidir. Şiirlerinin çoğunda Tahir Kahhar`ın felsefesi sanatsal bilinç ve heyecan dolu ruhunun birlikteliğinde hayel gücünün haritasını oluşturmakla açılıyor. Düşünerekten düşündürmeği başaran şair okuyucusuna görüşlerini kendini ifade etmek yöntemiyle ulaştırır. Duygu ve düşüncelerindeki samimiyetle, abartılı kelimelerden uzak olmakla, halkın dilinde ruhundaki konuşmalarını okuyucusuna iletir. Sosyal ve siyasal olaylara bakış açısı ve ya da insanlık kavramına farklı, kendine özgü düzlemde bakış açısında şair oldukça samimidir, arzu ve düşüncelerini akan bir dilde, halkın dilinde ustalıkla ifade eder:

*Sıkar yüreğimi karışık hatıralar,
Yokluğu düşünmek, ölümlere ağlamak,
Hayranım-nerde o umut ve hayret
Ruhların kirini yıkayan gamler.
Yabancı rüzgarları engelleyen gayret,
Halkları büyüten büyük adamlar?... (“Kayb olan Yıllar”
şiiri), (Kahhar;2018 s.1)*

2. Türk Halklarının Kültürel Kaynaşmasında Tahir Kahhar Sanatı

Tahir Kahhar`ın sanatsal ve bilimsel çalışmalarının asıl amacı Türk halklarının edebiyatının, ilminin, sanatsal çeviri meselelerinin tarihi kökler üzerinde çağdaş tarihini oluşturmaktır. Çok yönlü edebi-sosyal aktivitesinin temel özü, Türk halklarının kültürel kaynaşmasına hizmet etmektir. Çağdaş dönemde Türkiye ve Azerbaycan edebiyatlarından Özbek Türkçesi`ne aktardığı çeviri örnekleri ve bu bağlamda araştırmalarıyla en başarılı aydın Tahir Kahhar`dır desek, yanılmayız. Türk halklarının çağdaş dönemde edebi ilişkilerinde büyük hizmetleri olan Tahir Kahhar Azerbaycan ve Özbek dillerinden karşılıklı çevirileri, özellikle, Azerbaycan şiirinin, ister klasik, isterse de çeşitli dönem ve aşamalarda yaşamış Azerbaycan şairlerinin eserlerini Özbek Türkçesi`ne uygunlaştırması

büyük değer arzetmektedir. Son otuz yılda onun Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Karakalpak, Rus ve Farsca'dan çevirdiği pek çok kitab var. Azerbaycan edebiyatı klasik ve çağdaş şairleri Nizami Gencevi, Mirza Alekper Sabir, Muhammed Hadi, Halil Rza Ulutürk, Bahtiyar Vahabzade, Osman Sarıvelli, Famil Mehdi, Kabil, Sabir Rüstemhanlı, Elçin İsgenderzade, Ramiz Asker, Kaçay Göçerli'nin şiirlerini Özbek Türkçesi'ne aktaran Tahir Kahhar genel sanatsal özelliğine, milletinin, halkının çıkarlarını korumanın şiirde ifadesi özelliğine sadık kalıyor. Bu bağlamda Tahir Kahhar'ın ve ünlü Azerbaycan şairi Bahtiyar Vahabzade'nin sanatı eşleşir. Onlar ulusal konuda kaleme aldıkları şiirlerde aynı sorunları ve duyguları ifade ediyorlar. Her iki şairin sanatında ana dili konusu büyük önem arzetmektedir. 1954'de diktatör Stalin'in ölümünden hemen sonra Bahtiyar Vahabzade "Ana dili" şiirini kaleme aldı. Milli ruhun, ana dilinin şiirde imgesi olan bu şiir Türk halklarının edebiyatına etkisiz kalmadı. "Altbaşlıklı Şiirler"inde ana dili konusuna değinen Tahir Kahhar, dilini unutan milletlerin yer yüzündün silinerek kaybolacağını şiirlerinin ana konusuna dönüştürür. Ana dili konusuna şair çeviri çalışmalarında da büyük sorumlulukla yaklaşıyor. Tahir Kahhar çevrilecek eserlerin seçiminde, özellikle, şiir çevirilerinde orjinale sadık kalan ve sanatsal çevirinin diğer meselelerini idrak eden ve bu perenseplerle çeviri yapan çevirmendir. Türk halklarının edebiyat tarihiyle ilgili araştırılan meselelerde, çeviri eseri seçiminde Tahir Kahhar tarihini, ana dilini, edebiyatını savunur. *İsmayıl Akan'ın "Büyük Timur Devleti" başlıklı tarihsel araştırması, Hüseyin Nihal Atsız'ın "Bozkurtların Ölümü", "Bozkurtların Dirilişi" başlıklı tarihi romanları, Yunis İmre'nin şiirleri, Mehmet Emin Yurdakul'un "Ey Türk Uyan" başlıklı şiir kitaplarını (Kahhar; 2001)* Özbek Türkçesi'ne aktaran Tahir Kahhar'ın çevirmenlik başarısıyla çevirdiği eserlerin sanatsal diline, üslup ve biçimine, içerik ve kafiyesine sadık kalıyor. Tahir Kahhar sanatına kapsamlı yaklaşımda, sanat faaliyetinin ayrı-ayrı kollarını ulusallık, milletseverlik bakımından karakterize ettiğimizde onun sanatının aynı amaca dayandığı belirlenir. Her mısradaki, her çeviri de şairin koruyucu, kollayıcı milli ruhu öndedir. Milletinin, halkının ulusal kimliğini, maneviyatını, gelenek ve göreneklerini yabancı etkilerden korumak mantığı, tahrif olunmasına karşı mücadele dolu ruhuyla eşleşen sanatsal bilinç tüm sanatını ihtiva ediyor. Çevirisi yapılacak eser seçiminde de şair aynı amaca hizmet ediyor. Çevirilerinin konusu ve içeriği Türk halklarının kimliğini hedef alan politikalara mücadeleyle dolu. Milletinin yüksek manevi değerlerinden, hümanizminden, hoşgörüsünden bahsetmekle tahrif olmuş gerçekleri aydınlatır. Çevirisi yapılan örneklerde insanlık kavramını, ulusal kimliğin tarihini, bu günü ve yarınların hayel ve düşünce haritasını, özgürlüğün motiflerini amacına dönüştürür.

Özgürlük aşığı Tahir Kahhar Azerbaycan edebiyatından yaptığı çevirilerinin yazarını ve konusunu genel amacına göre seçiyor.

Şairlerin azmı, şairlerin ulusal mücadelesi, ulusal kimlik, özgürlük, ulusal ve ahlaki semboller Tahir Kahharın şair ve şiir seçiminde önemli faktörlerdir. Tahir Kahhar Azerbaycan halkının 20 yüzyılda ulusal bilinçinin şekillenmesinde, gelişiminde eşsiz hizmetleri olan mücadeleciler şairlerin aynı amaca dayanan eserlerini 2011 yılında “İnson minq yıl yaşardı...” (XX asr Ozarboyjon Şiiriyatından) başlığı altında Özbek Türkçesi'ne aktarmış ve “Jahon edebiyati” dergisinde yayınlamıştır. Ahmet Cevat'ın “Ozarbayjon bayroği”, “Şiirim”, “Kelma”, ömrünün büyük bir kısmını Buhara ve Samerkant'te yaşamış, sanatsal kişiliğinin şekillenmesinde bu şehirlerin ve sanat ortamının eşsiz rolü olmuş *Ali Nazmi'nin (1878-1946) “Bulacakmi”, “Adolat”, “Hurriyatdan kim kaday uliş oldi”, Muhemmed Hadi'nin “Umut”, “İnsonlarning tarixiy fojealari yexud uyfonış lahgalari”, Halil Rza Ulutürk'ün “Nizamiy Qanjaviy, avf ayla meni”, Kasım Kazımzade'nin “İnson Minq Yıl Yaşardı” (Ozarbaydjon Şeriyati; 2011 s.30) şiirlerini Özbek Türkçesi'nde okuyucuya önerir. Bu şairler Azerbaycan edebiyatının, şiirinin en mücadeleciler şairleridir.*

Ali Nazmi (Bülajakmı?)

Faxminça seninç, millatimiz şod bülajakmı?

Vayrona şu yurt, mulkimiz obod bülajakmı?

Barbodu talon hakkımız, insonliqimizdek,

Kul bülqan oti kul yana, barbod bülajakmı?

Kurbon bülayin, menqa şu jumbokni tuşuntur:

Şul eski papaxlar yana ujud bülajakmı?(Ozarbaydjon şeriyati; 2011 s. 31).

Ve yahut Ahmet Cevat'ın “Gelme” (Kelma) şiirinde Sovyetler'i kuzey rüzgarlarına benzeten mücadeleciler şairin ruhundan, sanatsal düşüncesinden akan mısraları Özbek Türkçesi'ne aktaran Tahir Kahhar halkımızın ulusal ruhunun Özbekçe'de imgesini oluşturur.

Bu toğlar-meniki, yangi kun kun kürdi

Yekar toğlar seni oxim, ey tuman kelma!

Inonma falakka, burmişdir yuzin,

Endi bu yuz burmas xar zamon, kelma (Ozarbaydjon şeriyati; 2011, s. 31)

Tahir Kahhar 2013 yılında yayınlanan “20 Yüzyıl Azerbaycan Şiirinin Antolojisi” nde klasik Azerbaycan şairleri yanı sıra Elçin İsgenderzade, Ramiz Asker, Gaçay Köçerli gibi modern Azerbaycan şairlerinin ve edebiyat adamlarının şiirlerini aktardığı zaman aynı ananeyi ve prensibi kullanıyor. Her zaman olduğu gibi özgürlük motifleri, mücadele tarihi, ulusal kimlik ve insan kavramı ön plandadır. Özgürlük motifleri, milli konulu şiirleri Özbek Türkçeci'ne aktaran şairin düşüncesinde şiir arayışında insan faktörü önemli ve

düşünceyi teşvik edendir. Tahir Kahhar aktardığı şiirlerde çevirmen başarısıyla, şiirsel ruhunun yardımıyla dünyanın, evrenin, insanın, zamanın oluşturduğu sorulara cevap bulmaya çalışır, şiirin mahiyetini anlamakla bu sorulara cevap bulur.

Şairin kişisel arşivinden aldığımız çevirileri Özbek medyasında 1970'lerde ve 1980'lerde yayınlanmıştır. Ünlü Azerbaycan şairleri Famil Mehdi'nin, Osman Sarıvelli ve Kabilin bu şiirleri, insanın doğaya bağlanması ve zamanın insanın kaderindeki rolü üzerinedir. Famil Mehdi'nin "Diyorlar Dünyada Çok İnsan Vardır", Osman Sarıvelli'nin "Bana Ömür Verin" ve diğer şiirlerinde insan kavramı zaman ve yaşam bağlamında önerilir. Tahir Kahhar kendi çevirisinde biçim ve üslubu koruyarak, anlam ve görüşlere sadık kalarak kendi ruhunun titreyişlerini de yansıta biliyor:

*Kurkinq, bokkanida jonni yendirqan,
Işonçni parçalab, dilni sindirqan
Badküzning, badsüzning küpayışidan,
Joxil, şarafsizning küpayışidan,
Yaşayversin inson!
Yaşosin inson! (Ozarbaydjon şeriyati; 2011; s.3)*

Sonuç

Tahir Kahhar'ın sanatsal düşüncesi, hassas ruhunun hissettikleri ister kaleme aldığı, isterse de çevirisini yaptığı şiirlerde yansıyor. Çünkü şair kendi şiirlerinde konu ve içeriğe göre üslup ve biçimi seçebiliyorsa, çevirdiği şiirlerde şunu çevirisini yapacağı sanat örneğini hassasiyetle seçiyor. Ruhu ile bilinçini, hayel gücüyle gerçekleri özetlemeyi başaran şairin, bu genelleştirmesi dünya ve evren, millet ve vatan, toplum ve insan kavramını kapsıyor. Bu yönden şairin genel olarak sanatı evrensel ve ulusal niteliktedir. Bu da şairin edebiyat estetiğinin yansımasıdır.

Kaynakça

XX ASR OZARBAYJON ŞERİYATİ ANTOLOQİYASI (2013), Tuplovçi ve loyixa muallifi: Babahan Şerif, Toşkent, Turon-İqbol -216 b

XX ASR OZARBAYJON ŞERİYATİ (2011), İnson minq yıl yaşardı, Jaxon adabiyatı, adabiy-badiiy, ijtimoiy-publişistik jurnal, 6 (169) s 30-105

BABAHAN, MUHAMMED ŞERİF, Şahine İbrahimova (2013), “20. Yüzyıl Özbek Şiirinde Bahar”, *Kardeş Kalemler Dergisi*, Yıl:7, Sayı:75.

BABAHAN, MUHAMMED ŞERİF (2013), “Bir Özbek Aydını Tahir Kahhar”, *Kardeş Kalemler Dergisi*, Yıl:7, Sayı: 79.

NAZAROV, BAHTİYAR (2013), “Tahir Kahhar, şair ve âlim”, *Kardeş Kalemler Dergisi*, Yıl:7, Sayı:79.

TAXIIP KAXXAP (1994) *Hür Türkistan Üçün – (Hür Türkistan İçin –Muhaciretdaki Türkistan Basını: 1920-1990) Makaleler*, Taşkent: Çolpan Devlet Yay.

TAHİR KAHHOR (2017), “Özbek çocuk edebiyati ve yayıncılığı”-
<http://www.cocukvegenc.net/ozbek-cocuk-edebiyati-ve-yayinciligi-27.07.2017>

TAHİR KAHHAR`ın kişisel arşivi, (2018) 10.s

TAHİR KAHHAR, (2001), “Ko`kbo`rilarning O`limi”(Bozkurtların Ölümü), Taşkent.